

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ АЛҒАШҚЫ ИДЕЯЛАРЫ

Азаматтық қоғамның алғашқы идеяларын жария еткен Гоббс пен Дж.Локк оларды негізінде әлеуметтік-саяси жағынан қарастырды. Әсіресе Гоббс өзінің республикалық идеяларында монархистік жүйе тұрғыларынан онша алыстап кете алған жоқ. Адамдардың алғашқы табиғи жағдайындағы жеке-жеке тіршілігінен қауымдасу мен мемлекет құруға көшкендегі өз ырықтарын біріктіріп келісім жасаудың артықшылығы, оның ойынша, тек «бәрінің бәріне қарсы соғысынан» құтылғандығы екен. Келісімнің мәнісі бір жағынан қауымдасқан адамдар бәрі де өз жеке ырықтарынан бас тартып, билікті өздері сайлаған бір не бірнеше адамға береді. Ал ол барлығының ырықтарын біріктіріп, өз ырықна айналдырып, тізгінді өзі ұстайды. Әрине ол бір ғана адамға емес, адамдардың бір ғана тобына берілуі де мүмкін (династия). Осы ырықтың бәрін өз қолында шоғырлағандар қауым адамдарының қауіпсіздігін, жалпы мүдделерін, бейбіт жағдайын қамтамасыз етуі тиіс.

Дж.Локк болса алғашқы табиғи жағдайда «бәрінің бәріне қарсы соғысы» болды деп есептемейді. Оның түсінуінше қоғамдасып, мемлекет құруға басқа мұқтаждықтар итермелеген.

Т.Гоббс та, Дж.Локк та алғашқы адамдардың жеке, дербес тіршілігін оларға туа бітті еркіндіктің көрінісі деуден аулақ, керісінше, табиғи адамдардың өмірі сыртқы күштердің алдындағы дәрменсіз жандардың ауыр да қауіпті тіршілігі. Ондай өмірді бостандық деп айту қиын.

Гоббс болса шын мәніндегі бостандықты мойындамаған. Ол: «Еркіндік пен қажеттілік үйлесе алады... ерікті әрекеттер адамдардың ырықтан, ал ырық еркіндіктен, сонымен қатар адамдардың ырықтан туатын әрбір акт, тілек және талпыныс белгілі бір себептен, ол себеп тағы бір себептен, себептердің тізбегінен (ал тізбектің соңғы тізгіні, ең ақырғы себеп құдайдың қолында) болғандықтан оның бәрі қажеттіліктен туындайды. Осы байланыстарды көре алатын адамға адамдардың еркінсіген әрекеттерінің қажеттілігі айқын болар еді. Бәрін көріп, бәрін реттеп отырған құдай, әрине, адамдар қалаған нәрсесін істеп жатқанда да содан қажеттілікті, құдайдың өз қалағанының болып жатқанын да көреді... адамдарда ешнәрсеге құштарлық та, ешнәрсеге құмарлық та құдайдың ырықсыз болмас еді...» /1/.

Яғни Гоббстың теориясы бойынша о баста, адамдардың табиғи, қоғамға бірікпеген жағдайында әркімнің еркі өзінде, өзін өз қалағанынша басқарады. Бірақ адамдар табиғатынан тек өз мұқтаждығын ғана көздейтіндіктен олардың мүдделері бір-біріне қайшы, тіпті жау. Олай болса олардың арасында үнемі толассыз тартыс болып жатуы да табиғи. Осы бәрінің бәріне қарсы соғысынан адамдар алаңсыз бір-бірін жойып жібермес үшін олар қоғамдасып, мемлекет құруға мәжбүр болған. Мемлекет, яғни адамдардың өзімшілдігін тежеудің құралы болуға тиіс болған. Гоббстың ілімі осындай болғандықтан ол мемлекетке кірген адамдарды қоғамның ерікті, дербес мүшелері деп есептеуден аулақ. Яғни олар мемлекеттің азаматтары емес. Өз өмірін бейбіт күйде сақтай алса, басқа құқықтардан ол мақұр. Ол сувереннің, яғни Гоббсша корольдің қоластындағы жан ғана. Егер Король немесе суверен өз міндетін орындамай жүрген жағдайда да қоғам мүшелері өз ырықтарын қайтарып ала алмайды. Гоббстың теориясының жартыкештігі осында. Оның ойынша, енді жарамсыз корольді халық құлатып, билігінен айыра алмайды. Себебі алғашқы келісімде мемлекетке кірген адамдар ол жөнінде өзара келісімге келген, тек содан кейін ғана өздерінің ортақ ырық суверенге берген. Басқаша айтқанда халық пен сувереннің арасында келісім болмаған. Онда сувереннің халықтың алдында ешқандай міндеті болмай шығады.

Шын мағынасында Гоббс осы соңғы тұжырымдары арқылы қоғам мен мемлекетті ерікті адамдардың келісімінен туған дейтін теориясының түп негізін бұзды деуге болады. Өйтпесе келісімнің мағынасы жоғалады. Келісім өз мағынасында тең жақтардың ортақ шешімі болуы тиіс. Келісетін тараптардың бәрі де одан өзінің белгілі бір мүддесін қанағаттандыруы керек. Әр тараптың белгілі бір міндеттері де болуға тиіс. Ал Гоббстың түсіндіруі бойынша, Король міндеттерін орындамаған күнде де халық оны биліктен тайдыра алмайды, олай етуге құқығы жоқ екен. Халық Корольге ешбір міндет артпастан елді билеу құқығын бере салған. Гоббстың теориясының ішкі қайшылыққа толы екендігі мынадан да көрінеді. Адамдар орталық билікке қаншалықты құқықтар бергенімен ешқашанда, ешбір жағдайда басқаға беруге болмайтын, әрбір

жаннан ешбір ажыратуға болмайтын құқықтар бар екен. Ол қандай құқық? Әрбір адамның өмір сүруге құқығы. Ол құқықты адамға жаратушы берген. Ол құқықты жарық дүниеде әр адамнан басқаның, соның ішінде сувереннің алып қоюына қақысы жоқ. Егер адамның өмір сүруге құқығын ешкім алып қоя алмайтын болса, онда сол өмір сүруге қажетті оның меншігін де алып қоюға болмайды. Мысалы, адамды тағам жеу, су ішу, ауамен дем алу т.т. сияқты онсыз өмір сүруге болмайтын нәрселерден де мақрұм етуге ешкімнің де, яғни жоғарғы биліктің де қақысы жоқ. Меншік сонысымен азаматты биліктен де, басқалардан да тәуелсіз етеді. Сонда да болса, осынша қайшылықтарға құрылғанына қарамастан, Гоббс азаматтық қоғамның алғашқы жаршысы болды. Келісім бойынша пайда болған мемлекет оған кіретін мүшелерінің жалпы мүдделерін қорғау үшін заңдар негізінде қызмет етуі тиіс. Монархиялық билікті жақтап, монархтың мызғымас суверен болуын қолдаса да ол конституциямен шектелуі керек деп білді. Осыған орай мемлекеттің болуы мүмкін үш формасына талдау жасағанда монархияға көбірек іші бұрады. Оның ойынша, конституциямен шектелген монархия ең оңтайлы билеу түрі. Ал демократия болса көптеген дау, талас-тартыс туғызумен мәселелерді шешуді қиындатады дейді ол.

Мемлекетті бір адам басқарғанда қиындықтар азырақ болады. Гоббс эрине билеуші монархтың өзімшіл ырқының ешбір тежелмегендігінің неге әкелетінін жақсы біледі. Сондықтан да заңдармен тежелген, білімді ақылгөй монархты аңсайды. Бірақ, эгоизм адамдардың, ал монарх та адам, түпкі табиғаты деп білетін Гоббс ондай адамның табыла бермейтінін де біледі. Ол тіпті өз кезіндегі мәдениетті деп есептелетін елдердің өзінде де бәрінің бәріне қарсы соғысы адамдар арасында, тіпті ең жақын, туыстардың да арасында бүркемелі түрде жүріп жатыр дейді. Оның үстіне сол «бәрінің бәріне қарсы соғысы» (латынша – «*Bellum om'nia contra omnes*») табиғи заңдылық болғандықтан оны тек тежеуге болады, жойып жіберу мүмкін емес.

Гоббстың демократиялық идеяларының бірі – барлық адамдардың тумысынан теңдігі. Табиғат адамдарды тең етіп жаратқан. Егер тәннің қара күші жағынан біреу артық болса, екінші біреу ақылды, сезімтал, жігерлі, батыл, шешен сияқты т.т. жақтарынан артық болып тұрады. Сөйтіп алғанда олардың орташа теңдігі шығады. Бірақ осы теңдіктің өзі біреулердің екіншілерге мәңгі бақи үстемдігін туғыза алмайтындықтан толассыз тартыс бола береді. Үстемдіктер қашанда орнықты емес, аумалы-төкпелі.

Король билігі құдайдан дейтін діни көзқарасқа Гоббстың қағидалары түбегейлі қарсы еді. Сондықтан да ХҮІІ ғасырдың бірінші жартысында оның жарық көрген шығармалары сұрапыл сынға ұшырады. Бұл сын әсіресе шіркеу басындағылар жағынан өшпенділік туғызды. Корольды құдайдың жердегі өкілі деп танитын заманда оның билікті халықтың қолынан алғандығын дәлелдейтін идеяға басқаша қатынас болуы мүмкін емес еді. Ол ХҮІІ ғасырдағы ағылшын революциясын қолдаған қалың бұқараның көкейкесті мүдделеріне сай келді. Король мен ағылшын парламенті арасындағы күресте демократиялық күштерге осындай идеялар рухани негіз болды. Англия королі мен парламентін жақтаған қарама-қарсы күштердің ұзақ уақыт әуелі бейбіт, кейін қарулы күштерінің соғысы бұл елдің демократиялық азаматтық мемлекеттік құрылымына монархияның белгілі бір нышанын қалдырып кетті.

ХҮІІ ғасырда ағылшын революциясына қоғамдық қайраткер ретінде белсене қатысқан Джон Локк (1632–1704) осы идеяны дамытушылардың бірі болды. Локктың мемлекеттің келісімдік табиғатын түсінуі Гоббстың көзқарастарынан әлдеқайда басқаша екендігін көреміз. Ең алдымен ол қоғам мен мемлекетті ажырата білді. Оның ойынша, қоғам мемлекеттен көп бұрын қалыптасқан. Мемлекет қалыптасқанға дейінгі адамдардың қатынастары жаулық сипатта емес, олай болуы тіпті мүмкін емес. Керісінше адамдар бір-біріне ықыласты, өзара көмек сипатында болған. Өйткені бұл адамдардың табиғатына тән қалып. Яғни оларға бейбітшілік қатынас неғұрлым сай келеді. Қоғамның өзі де табиғи нәрсе. Өркениеттік жағдайлардың туындысы деп есептелетін көптеген қасиеттер, оның ойынша, алғашқы адамдарға тән. Еңбек, оның жемістері оны іске асырғандардың табиғи заңды меншігі. Табиғи жағдайда адамдардың барлығы тең, тек жұмсайтын күштерінің, ықыластылығының, қабілеттерінің т.б. әртүрлілігі олардың байлықтарының, қоғамдағы орнының, беделінің әртүрлілігіне әкеледі. Содан келіп теңсіздік туады.

Гоббстан өзгеше Локк мемлекеттің қажеттілігін адамдардың бір-бірімен толассыз жаулығы емес, меншіктің шығуы, байлықтың жеке адамдардың қолында қорлануы, солармен бірге теңсіздіктер, әділетсіздіктер, өшпенділіктердің шығып, өрши беруі т.т. туғызды деп біледі.

Егер Гоббс қоғам, мемлекет және ешбір заңдар жоқ кезде адамдардың бір-біріне деген кез келген ісі, зорлығы, меншігін тартып алуы, тіпті өлтіруі де әділетті болды деп түсіндірсе, Локк адамдардың адамгершілік нормалары мемлекеттен бұрынғы қоғамда-ақ қалыптасқан дейді. Яғни әркімнің өз еңбегімен тапқаны оның меншігі болуы – әділеттілік. Оны екінші біреудің тартып алуы әділетсіздік. Мемлекеттің құрылуына, оның әсіресе заң шығарушы органының – парламенттің сайлануына Локктың ойынша осы меншікке байланысты әділетсіздіктердің өршуі негізгі себеп болса керек. Ендеше мемлекет қандай түрде болса да тіпті ол монархиялық формада болса да ол жалпы әділеттіліктің қорғаушысы болуы керек. Азаматтардың жалпы ортақ мүддесі осы. Ол ортақ мүдделер заң жүйесі болып бекітілуі тиіс. Сондықтан Локк заң шығарушы органды ең жоғарғы деп есептейді. Егер елді жеке адам, – монарх билесе де ол осы заңдарды орындаушы ғана болуы тиіс. Яғни барлық азаматтардың ортақ ырқы мемлекет үшін заң. Әрине өзін құдайдың жердегі өкілі деп есептейтін монарх пен соны жақтайтындардың кезінде бұл барып тұрған қылмыс, бұл жаратушының жерде орнатқан тәртібіне қарсы шығу, қасиетті нәрселердің бәрін де тәрк ету. Католик дініне жан-тәнімен берілген жәй халықтың біразы да шонжарлар тарапынан езгі көріп жүрсе де король мен парламент күштерінің арасында болған соғыста монархия жағында болған.

Мемлекеттің түпкі шығу себебін Дж.Локктың өзі былай түсіндіретін: «Қоғамға кірудегі адамдардың негізгі мақсаты өз меншігін бейбіт және қауіпсіз жағдайда пайдалану, ал ол үшін ең негізгі құрал әрі қару болып соны қоғамда орнатылған заңдар қызмет етеді; барлық мемлекеттердің ең алғашқы әрі негізгі салауатты заңы – заң шығарушы билікті бекіту, ал заң шығарушы биліктің өзінің бағынуы тиіс – ең бірінші әрі негізгі табиғи заңы қоғамды (қоғамның игілігіне сай) және қоғамның әрбір мүшесін сақтау болып табылады» /2/.

Алғашқы келісім Локктың түсінуінде белгілі бір арнайы талқылаудың, саналы пікір жарыс түрінде емес, адамдардың бірігуге деген үнсіз іс жүзіндегі ыңғайласу түрінде болған болуы керек. Осылай бірігудің нәтижесінде ортақ ырықтың иесі – қауымдастық – ең жоғарғы суверен. Суверен – биліктің түпкі иесі. Яғни Гоббс жоғарғы Суверен деп монархты айтса, Локк халықты айтады.

Монарх Локктың идеясы бойынша тек атқарушы биліктің басшысы. Ол Жоғарғы суверенге бағынышты. Егер атқарушы билік, яғни монарх, халықтың мүддесіне қарсы жау болып шықса, халық оны биліктен, тіпті, қажет болса, күшпен құлатуға құқылы.

Локк азаматтық қоғам идеяларының көкжиегін барынша кеңейтті. Оның ойынша, билік мемлекеттік құрылымның белгілі бір деңгейінде, сатысында шоғырланбауы керек. Әсіресе белгілі бір қолда. Биліктің әртүрлі бөліктері, қырлары әртүрлі құрылымдарға бөлінгені дұрыс. Оның себебі: тек сонда ғана билік біреудің немесе бір топтың, институттың т.б. бір құрылымдардың қолында иеленіліп кете алмайды. Ең алдымен заң шығарушы билік атқарушы биліктен ажырау қажет. Заң шығарушы билік тікелей халықпен сайланып, соның ырқын тікелей білдіретін орган – парламент – ретінде ең жоғарғы билік болуға тиіс. Ол заңдардың орындалуын бақылап отыруы керек. Атқарушы билік оларды іске асырудың жолдары мен тікелей шараларын қарастырып, оны тікелей басқаруды иеленеді. Локктың идеясында сот та осы салаға жатады. Тек кейінірек қана француз ойшылы Монтескье сот билігін атқару билігінен ажыратып, өз алдына дербес билік саласы болу керек деп дәлелдеді.

Маркстік, әсіресе большевиктік насихатта осылардың барлығы буржуазиялық еркіндік, тек буржуазиялық қалталылардың ғана билігі деп уағыздалып келді. Бірақ, шын мәнінде, бұлардың барлығы жалпы адамзаттық бостандықтардың идеясы еді. К.Маркстың пролетариат диктатурасы туралы идеясының іске асуы басқа таптарды ғана емес, пролетариаттың өзін де бостандықтардан мақрұм етті.

Солай бола тұра Локк ең қолайлы мемлекеттік басқару формасы деп **конституциялық парламенттік монархияны** қолдады. Монархтың билік құзырлары тым азайып бұрынғы халықтың әміршісінің орнына бос сүлдесі нышаны ретінде ғана қалып, халықтың жалдап алған ең жоғарғы қызметшісіндей тұлғаны сақтау белгілі бір топтардың көңіл-күйімен есептесу үшін қажет болды деуге болар. Өйткені барлығы да және әсіресе король тек заңның шеңберінде ғана жұмыс істеу керек. Бұл жерде де Локк Гоббстың суверен (яғни монарх немесе суверен деп танылғандар) заңға бағынбайды, себебі оның өзі заң шығарушы деген тұжырымына толық қарсы келіп тұр.

Англия қауымында және Еуропаның кейбір елдерінде ертерек қалыптасқан адамдардың әлеуметтік-психологиялық және саяси-экономикалық жағынан жеке дербестігі, автономдық оқшаулануы азаматтық қоғамның құралуының негізі әрі себебі болды. Осы өзгеріс дүниеге жаңа

көзқарас, оны жаңаша, басқаша сезініп, түсінудің де нәтижесі. Еуропаның басқа ірі қауымдарының ішінде осы өзгерістерді басынан ертерек кешіре бастаған ағылшын қауымы соған сәйкес өз философиясын да түзеді десе болады. Дербес, автономдық болмысына сай адамдар да басқа дүниені, табиғатты бүтіндей тұтастығынан бұрынырақ жекеліктердің жиынтығындай қабылдап, түйсінуді де заңды сияқты. Бұл да өздерін қоршаған табиғаттағы әрбір құбылысты өзі-өзімен ғана шектелген жеке нәрседі қабылдауға үйрететін болу керек. Эмпирикалық философияның элеуметтік-психологиялық көңіл ауаны осындай болатын болар. Дж.Локктың таным теориясы да осындай көңіл ауанның әрі алдын ала жеткен хабаршысы, әрі сол түзеліп келе жатқан қатынастардың метафизикалық бейнесі.

Осындай көңіл ауан бірте-бірте бүкіл Еуропаны қамтыды. Құрлықтағы Испания, Голландия, Португалия, Франция, Италия сияқты елдерде товарлы өнеркәсіптің қарқынды дамуы, рыноктың өрбуі т.т. үдерістер осындай көңіл ауаннан туындайды және өзі де соны тудырады. Оның құрлықтың шегінен асуы бұрын Еуропаға белгісіз жаңа құрлықты Американы – ашуға алып келді.

Егер Англия, Голландия сияқты елдер осы жаңа рухани бетбұрысты практикалық істермен қатар өткізген болса, құрлықтағы әлі монархия, шіркеу үстем болып отырған елдерде оны ең алдымен ой таразысынан өткізу, рухани деңгейде дайындау жағдайында еді. Алдыңғы елдердің азаматтық қоғамға өтуінің аса қиын да драмаға толы тәжірибесі Еуропа ойшылдарының әлдеқайда ауқымды зерттеулеріне арқау болды.

Осындай өзгерістерді Еуропада рухани жағынан дайындаған, қоғамдық ой өкілдерінің ішінде ең көрнектілері деп Вольтер мен Руссоны айтуға болады. Вольтерді қоғамдық келісім теориясын жақтады деп анық айтуға болмайды. Бірақ келешек азаматтық қоғамның іргесін құруға тиісті мұраттарды жария етіп, әсіресе күні өткен қоғамдық жүйені ашы да өткір сынға алғаны белгілі.

Франциядағы абсолюттік монархияның, феодалдық басыбайлылық, өз еңбегінен емес, мұра болып қалған жерлерге ие, содан байлыққа бөгіп отырған ақсүйектердің шектен тыс артықшылықтары, шіркеудің халықты қараңғылыққа душар етіп, құлдыққа көнбіс, жақсылықтың бәрін бұл дүниеден емес, о дүниеден күтетін енжарлар етіп отыруы – осылардың барлығы Вольтер шығармаларында ақылға ешбір сыйымсыз, жалғандыққа құрылған деп көрсетіліп, мазақ пен келемеждің нысанына айналды. Вольтер шығармаларының негізгі өзегі – азаматтардың еркіндігі. Әсіресе ойдың еркіндігі. Онсыз ғылым мен білім дамымайды. Табиғатты зерттеу адамзаттың игілігіне, еркіндігіне, әсіресе адами, мәдени, моральдық тазаруына қызмет етеді. Вольтер – ағартушы. Тек ақыл, зердеге сүйену, солардың өлшемімен ғана барлық нәрселерді таразылау адамдар санасын соқыр сенімнен азат етеді. Ой бостандығы жөнінде Вольтер бір кісіге қаратып: сіздің уағыздап жүретіндеріңізді мен соншалықты жек көремін, бірақ сол ойларыңызды айтып жүруге мүмкіндігіңіз болуы үшін өмірімді пиде етуге даярмын депті деседі. Яғни ол көзқарастар мен пікірлердің еркін жарысын қолдайды, оған тыйым болмау керек. Бұл әрине әсіресе шіркеу идеялогиясының өктемдігіне қарсы айтылған сөз.

Өз кезіндегі көп ойшылдар сияқты Вольтер де мемлекеттің ең тиімді формасын білімдар монархтың билігінен көрген. Бірақ өмірінің соңғы жылдары республикалық билік формасына қарай ойысқан. Өйткені білімдарлық барлық жағдайларда адамның жақсы адам болуының кепілі бола алмайтындығын Вольтер байқаған болуы тиіс. Сонда да болса, Вольтер тағыны мәдениет қана адам етеді, кітап оқу адам жанын шарықтатады деген ұстанымында қала берді. Оның үстіне әрқашан білімдар билеушіні қайдан таба бересің? Ал абсолюттік монархия болып отырған кезде билеуші халық тарапынан сайланбайтыны белгілі. Билік – билеуші әулеттің құдай берген меншігі.

Биліктің шығар көзі құдайдан дейтін дәуірден биліктің шығар көзі халықта дейтін көзқарасқа келу сайрап жатқан даңғыл жолдан өткен жоқ. Вольтердің өзі де халық билігі дегенге толық сене алған жоқ.

Демократиялық азаматтық қоғам идеясына, жалпы мемлекеттің келісімдік сипатына неғұрлым жақын келген ойшыл Ж.Ж.Руссо болды.

Өзінің әйгілі – «Қоғамдық келісім жөнінде немесе саяси құқықтың принциптері» деген еңбегін ол «адам еркін болып туады, бірақ барлық жерде ол құрсауда» деген сөздермен бастайды. Алғашқы табиғи адамдар қоғам, мемлекет құрмай тұрған кезде, Руссоның ойынша, адамдар еркін. Ол еркіндік әркімнің өз күнкөру мәселесін тек өзі шешетіндігінде. Әркімнің өз еркі тек өзінде. Әркімнің басқа адамдармен жүйелі, тұрақты қатынасы жоқ. Ондай байланыстар сирек әрі кездейсоқ. Сондықтан олардың арасында үнемі «бәрінің бәріне қарсы соғысы» болып жатты деу

қисынға келмейді. Ондай жағдайда адамдар арасында теңсіздік, жаулық қатынастар болуы мүмкін емес. Адамдардың табиғи айырмашылықтарының оған ешбір қатысы жоқ.

Қоғамдық ассоциация құруға деген мұқтаждық адамдардың өндіру қабілеттері артып, мұқтаждықтары да әртүрліленіп, сан жағынан көбейген кезінде пайда болатын болар. Әркім енді әртүрлі де өскелең, үнемі артып келе жатқан мұқтаждықтарын тек өзі ғана қамтамасыз ете алмай қалады. Оларды енді қоғамдасып, күш біріктіргенде ғана өтеуге болады. Адамдардың жеке-жеке күштерінің жәй сандық жиынтығымен салыстырғанда сондай күштердің бірігіп біртұтас күш болғанда әлдеқайда әлуетті екендігін ірі құрылыстарды техникасыз-ақ іске асырған ерте замандағылар-ақ көрсетті, дейді Руссо.

Бірақ қоғамдасудың мәні – барлық жеке ырықтарды біріктіріп бір ырыққа айналдыру. Онда әркімді бұрынғы еркіндігінен айырмай ма? Еркіндігінен айырмай, оны сақтай отырып адамдардың бірігіп, бір ассоциация құруына бола ма? Оны құру үшін қоғамға кіретін барлық адамдарға тән бір ортақ мүдде болуы керек. Ондай мүдде бар және сондай мүдде ғана қоғамдасуды мүмкін етеді. Қоғамдасу арқылы ғана адамдар сол ортақ мүддені өтей алады. Әрине бұдан әркімнің ортақ мүддеге қосылған өз мүддесі жоғалып кетпейді. Тек қоғамдағы жеке, бірақ мағынасы бірдей мүдделер орындалуы үшін барлығының күш-жігерін бір арнаға бағыттайтын заңдар, тәртіптер, нормалар қажет. Осындай қоғамдық тәртіптерге бағыну әркім үшін басқа бір күшке емес, тек өзінің өзіне бағынуы болып шығады. Яғни осындай тәртіптер, заңдар орната алғанда ғана әркім өзінің байырғы табиғи кезіндегі өз мақсатын өзі күйттейтін еркіндігін сақтайды.

Екінші жағынан әр адамның өзіндік ерекшелігі, ортақ мүдделерден басқа да өзгеше мүдделері болмаса да қоғамдасудың қажеттігі болмас еді. Егер ортақ мүдделер қоғамдасуды мүмкін етсе, мүдделердің өзгешелігі ондай қоғамдасудың қажеттілікке айналдырады, – дейді Руссо.

«Келісімге келуші жеке кісілердің орнына осы акт бірден шартты ұжымдық Бүтіндікті туғызады,... Осы Бүтіндік осы актінің нәтижесінде өзінің бірлігіне, өзінің ортақ *меніне*, өзінің өміріне және ырықына ие болады. Осы барлық мүшелерінің бірігуінен туған заңдық тұлға бір кезде *Азаматтық қауым* деп, қазір – *Республика* немесе *Саяси организм* деп аталады; оның мүшелері осы Саяси организмді оның әрекетсіз кезінде *Мемлекет* дейді, ал оның белсенді кезінде *Суверен* дейді. Оны басқа сондай құрылымдармен салыстырғанда *Держава* дейді. Ал ассоциацияның мүшелеріне келсек, олар түгелімен алғанда *халық*, жеке-жеке алғанда жоғарғы билікке қатысушылар ретінде *азаматтар*, Мемлекеттің заңдарына бағынушылар ретінде *қоластындағылар* деген атқа ие болады» /3, 420-421/.

ӘДЕБИЕТ

1. Гоббс Т. Левиафан // Избранные произведения. В 2-х т. Том 2. М., 1965, с.233.
2. Дж. Локк. Два трактата о государственном управлении. Избранные философские произведения. Т.2, М.,1950, с.76.
3. Ж.Ж.Руссо. Қоғамдық келісім жөнінде, немесе саяси құқықтың принциптері // Әлемдік-философиялық мұра. 7-том. Жаңа дәуірдегі француз философиясы. Алматы, 2006, 415 б.

1. Gobbs T. Levifan // Izbrannye proizvedenija. V 2-h t. Tom 2. M., 1965, s.233.
2. Dzh.Lokk. Dva traktata o gosudarstvennom upravlenii. Izbrannye filosofskie proizvedenija. T.2, M.,1950, s.76.
3. Zh.Zh.Russo. Qoғamdyқ kelisim zhөninde, nemese sajasi qұqyқtyң principteri // Ölemdik-filosofijalyқ mұra. 7-tom. Zhaңa дәuirdegi francuz filosofijasy. Almaty, 2006, 415 b.

Резюме

Жетписбаева М. Первоначальные идеи гражданского общества

В статье анализируется вопрос о новом содержании социально-политических и духовных предпосылок постановки задач по гражданско-демократическому устройению общества в XVII-XVIII вв. (Гоббс, Локк, Руссо).

Summary

Zhetpisbaeva Meirkul Sarsenbaevna. Primitiveness civil of society

To investigate the issue of new content of socio-political and spiritual prerequisites for setting goals for civil society in the democratic dispensation of the XVII-XVIII centuries (Hobbes, Locke, Rousseau).